

POSTRZEGANIE, ZASADA ANTROPICZNA, JĘZYK I ŹRÓDŁA JEGO ZASILANIA, I CO Z TEGO WYNIKA DLA EKOLINGWISTYKI?

STANISŁAW PUPPEL

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-1203-9282

Abstrakt: Zasada antropiczna, która podkreśla rolę ludzkiego obserwatora w obserwacji wszechświata, jest tutaj akceptowana jako fundamentalna zasada działająca w ramach „kondycji ludzkiej” (*conditio humana*, CH). Postulowany jest tutaj czterostopniowy model CH. Model ten obejmuje synergię następujących kroków/stopni: postrzeganie, zasada antropiczna, język, źródła zasilania języka. Zakłada się, że model ten jest istotny w opisie i ocenie następujących elementów ekologicznego podejścia do języka naturalnego: zasoby języka naturalnego, zarządzanie zasobami języka naturalnego, dobrostan komunikacyjny, stopień zachowania zasobów języka naturalnego w danym siedlisku języka naturalnego oraz ekologiczne wsparcie dla życia języka naturalnego.

Abstract: The anthropic principle, which emphasizes the role of the human observer in the observation of the universe, is accepted here as the fundamental principle operating within the ‘human condition’ (*conditio humana*, CH). A four-step model of CH is postulated here. The model comprises a synergy of the following steps/degrees: sensing, the anthropic principle, language, and sources of natural language feeding/strengthening. The model is assumed to be relevant in the description and assessment of the following components of the ecological approach to natural language: natural language resources, natural language resource management, communicative wellbeing, degree of conservation of natural language resources in a particular natural language habitat, and ecological support for the life of natural language.

Słowa kluczowe: postrzeganie, zasada antropiczna, język, język i źródła jego zasilania, ekolingwistyka

Key words: sensing, the anthropic principle, language, language and sources of natural language feeding/strengthening, ecolinguistics

1. Krótki wstęp

W roku 1973 astrofizyk brytyjski pochodzenia australijskiego, Brandon Carter (rocznik 1942), odwiedzając Kraków na okoliczność 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika (1473), po raz pierwszy wprowadził zasadę ‘anthropic principle’ (zasada antropiczna). Zakładała ona, rzecz ujmując najprościej, że istnieje (wszech) świat, gdyż istnieje ludzki obserwator. Nie wdając się w żadną szczegółową dyskusję nad istotą zasady antropicznej w zakresie astrofizyki z braku odpowiednich kompetencji, chcę jako językoznawca podkreślić jej doniosłość w zakresie językoznawstwa. Zasada ta – ni mniej ni więcej – podkreśla fundamentalność języka dla ludzkiego poznania. Zakłada ona, zapewne zupełnie nieoczekiwanie dla samych astrofizyków, ale także, a może przede wszystkim, dla językoznawców, że język jest ‘narzędziem’ poznania w taki oto sposób, że nie ma poznania poza językiem, w którym jesteśmy w pełni zanurzeni, czyli w którym po prostu ‘mieszkamy’. Możemy stąd wyciągnąć pierwszy logiczny wniosek o charakterze ściśle językoznawczym, że dla człowieka nie istnieje (wszech)świat poza językiem, a więc, że istnieje tylko to, co istnieje w języku (nb. możemy w tym względzie docenić prawdziwie gigantyczny wysiłek kosmologów w zakresie niezwykłego wzbogacenia języka o wszelakie opisy wszechświata, zob. np. Hoskin, 1996; Hetherrington, 1993/2014).

Zakłada się zatem, że zasada antropiczna ma fundamentalne znaczenie dla językoznawstwa, gdyż podkreśla, jak już wspomniałem, zupełnie bezwiednie dla wszystkich badaczy bez wyjątku reprezentujących różnorodne i połączone z sobą za pomocą języka wspólnoty obserwacyjno-epistemologiczne, bezwzględny prymat języka w wymiarze całego gatunku ludzkiego. Stąd możemy w sposób w pełni uprawniony uzupełnić zasadę antropiczną Cartera w następujący sposób: istnieje wszechświat, gdyż istnieje obserwator ludzki, czyli istota gatunkowo zaopatrzona w język.

2. Cztero-stopniowy model rzeczywistości *conditio humana*

Wziąwszy zatem tak uzupełnioną zasadę antropiczną za podstawę niniejszego krótkiego opracowania, proponuję przedstawienie zarysu ‘dużego/gruboziarnistego obrazu’ (ang. *big/coarse grained picture*) rzeczywistości *conditio humana* (w skrócie *CH*) z językiem jako jego podstawą. Proponowany tutaj model ma charakter cztero-stopniowy (ang. *four-step model*) o następującej strukturze, zaczynając od najwyższego stopnia:

- (1) postrzeganie (ang. *sensing*): ma ono charakter przede wszystkim gatunkowo unikatowy, polegający z jednej strony na (a) złożonych procesach recepcji, czyli nieustannym odbieraniu przez człowieka bodźców zewnętrznych (m. in. wzrokowych, dźwiękowych, dotykowych, smakowych, węchowych,

przestrzennych, temporalnych i społecznych) i ich nieustannym zbieraniu, z drugiej zaś strony na (b) złożonych procesach percepcji, czyli gatunkowo zdeterminowanej organizacji zebranych/zbieranych za pomocą zmysłów danych, ich identyfikacji i interpretacji w odpowiednio rozbudowanym (i nieustannie rozbudowywanym) systemie reprezentacyjnym (symbolicznym) w celu zrozumienia uzyskanej informacji przez poszczególnych przedstawicieli gatunku *Homo sapiens sapiens*. Obydwie grupy procesów współpracują z sobą synergicznie celem nieustannego budowania i uaktualniania modelu otaczającej człowieka rzeczywistości CH na podstawie tejże multimodalnej sensoryczności (ang. *multimodal sensorium*, zob. w tym kontekście np. łacińskie powiedzenie: *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*, Cranefield, 1970).

Ponadto zakłada się, że zrozumienie otaczającej człowieka rzeczywistości następuje w kontekście niezwykle bogatego systemu pojęciowego, wytworzonego przez człowieka w długotrwałym procesie ewolucyjnych adaptacji, w którym człowiek egzystuje i którym posługuje się na codzień. System ten ma charakter niezwykle bogatej sieci odniesień (czyli ‘punktów węzłowych’, ang. *nodal points*), które są na bieżąco uaktualniane w toku różnorodnych i nieustannych interakcji środowiskowych, w szczególności interakcji społecznych i z uwzględnieniem zindywidualizowanej świadomości (ang. *individual awareness*) przez poszczególnych przedstawicieli gatunku *Homo sapiens sapiens* (zob. np. Gibson, 1966; Schacter et al., 2011).

Tak zbudowane złożone sensorium pozwala człowiekowi na gatunkowo zdeterminowane ‘postrzeganie’ rzeczywistości, zarówno tej najbliższej (ziemskiej, a więc dotyczącej ziemi jako nośnika wszelkiego życia) jak i tej pozaziemskiej (kosmicznej, a więc będącej bliższym i dalszym środowiskiem dla nośnika ziemskiego) w ostatecznym celu zapewnienia sobie przetrwania i reprodukcji gatunkowej (zob. w tym kontekście ważną dla przedstawionego tutaj podejścia związanego z zasadą antropiczną propozycję Donalda Hoffmana, amerykańskiego przedstawiciela psychologii poznawczej, zawartą w jego tzw. ‘stykowej teorii percepcji’, ang. *interface theory of perception*, Hoffman, 2009; 2019).

Podkreślić należy w tym miejscu, że teoria ta stoi w opozycji do tradycyjnego stanowiska, zgodnie z którym oparty na recepcji-percepcji system reprezentacyjny człowieka buduje model świata oparty na mglistym (rozmytym, ang. *fuzzy*) i niepewnym (ang. *uncertain*), a przez to niedefiniowalnym, kryterium ‘prawdy’. Kryterium to stoi w sprzeczności z następującą formułą: ‘każdy obiekt wymaga stopniowania’ (*all things admit degrees*, zob. Lindley, 1987; także Zadeh, 1965; Kosko, 1990). Opozycyjność ujęcia Hoffmana odnosi się do założenia, zgodnie z którym poszczególne (indywidualne) i nieskończone zróżnicowane percepcje stanowią językowo uchwytny ‘styki’ pomiędzy organizmem i zewnętrznym wobec niego ‘światem’, ustalone w toku ewolucji.

- (2) Zasada antropiczna (ang. *anthropic principle*), podstawowa zasada człowieczeństwa CH, poszerzona o powyżej postulowany fundament języka, stanowi drugi stopień w prezentowanym tutaj modelu rzeczywistości. Jest ona oparta na założeniu stałego u człowieka procesu coraz to drobniejszego (precyzyjniejszego) ‘dostrajania’ (ang. *fine-tuning*) postrzegania rzeczywistości za pomocą języka, których wymowną ilustrację stanowią wiekopomne i niezwykle zróżnicowane osiągnięcia ekspresji językowej, poczynając od takich pomnikowych osiągnięć jak Księga Gilgamesza, Odyseja i Księga Rodzaju, na najnowszych osiągnięciach astrofizyki (obserwacyjnej i teoretycznej) kończąc (zob. np. Maoz, 2016). Dostrajanie powyższe ma, jak już powiedziano powyżej, charakter wyłącznie językowy na zmiennej bazie stykowej.
- (3) Język stanowi trzeci stopień w proponowanym tutaj modelu rzeczywistości. Jego ‘anatomię’ (strukturę) i funkcjonowanie opisywał człowiek od wielu tysięcy lat (nb. trzeba tutaj chociażby wspomnieć starohinduskiego filozofa i gramatyka, Paniniego, od którego wiekopomnego dorobku przyjmują językoznawcy początek językoznawstwa opisowego, zob. np. Gołąb et al., 1968; Cardona, 1976/1997; Mejor, 2000). Wielowiekowe intensywne zainteresowanie językiem skutkowało nie tylko powstaniem językoznawstwa jako autonomicznej dyscypliny wiedzy ale także, w konsekwencji, wytworzeniem niezwykle bogatego strumienia podejść do zjawiska języka, poczynając od opisu jego struktury i uniwersalnej funkcjonalności i kończąc na różnorodnych wpływach środowiskowych, m. in. biotycznych, abiotycznych, psychofizycznych i społecznych.

Te ostatnie, zawarte w języku jako ludzkim ‘domostwie’ (wszyscy ‘mieszkamy’ w języku, zob. Puppel, 2022), pozwalają na wyraźne uchwycenie i zróżnicowaną możliwość opisywania i wyjaśniania tych wpływów. Tak więc podkreślić trzeba, że świadomość odnośnie gatunkowej nieodzowności (uniwersalności) języka jako systemu, struktury i jego funkcjonalności z jednej strony i wszelkich determinant środowiskowych z drugiej, pozwoliło językoznawcom na wprowadzenie m. in. diady: ‘język jako zjawisko uniwersalne-język jako zjawisko lokalne’. Zwłaszcza drugi człon tej diady, ‘język jako zjawisko lokalne’, pozwolił na relatywizację całego kompleksu ‘doświadczenia językowego’ człowieka (ang. *linguistic experience*) w odniesieniu do społecznie zróżnicowanego użycia językowego (zjawisko to obejmuje tzw. hipoteza Sapira-Whorfa, zob. np. Whorf, 1956; Sapir, 1985; Wierzbicka, 1992; Ottenheimer, 2009). Można powiedzieć, że hipoteza ta dobrze wyjaśnia podstawy ciągle jeszcze wielkiego zróżnicowania języków naturalnych bezpośrednio w odniesieniu do funkcjonowania zasady antropicznej poszerzonej o fundament języka. Dodać należy w tym miejscu, że o bogatym zróżnicowaniu języków naturalnych doskonale zaświadcza niezwykle cenna i nieustannie aktualizowana seria **Ethnologue** (zob. Eberhard et al., 2023).

- (4) Źródła zasilania języka stanowią czwarty stopień proponowanego tutaj modelu. Używając terminu ‘źródła zasilania języka’ proponuje się dwa jego rozszerzenia: (a) rozumienie uniwersalne, polegające na uznaniu faktu, że język jako system komunikacyjny człowieka jest/musi być nieustannie zasilany (tj. utrzymywany i wzmacniany) przez wszystkich komunikatorów w ramach uniwersalnej zasady ‘pożądania języka’ (zob. *logoepithymia*, Puppel, 2022), oraz (b) rozumienie ‘lokalne’, polegające na uznaniu faktu, że każdy język naturalny jest/musi być nieustannie zasilany (tj. utrzymywany i wzmacniany) przez wszystkich komunikatorów lokalnych (tj. należących do poszczególnych grup społecznych: np. etnicznych, zawodowych, etc.) w ramach uniwersalnej zasady ‘pożądania języka’ w wielkim bogactwie różnych jego zastosowań, obejmującym wszelkie zasoby, style, przestrzenie i nisze komunikacyjne.

Źródłami zasilania języka naturalnego w postaci chociażby zmieniającej się nieustannie ‘leksemiki’ (zob. Lockwood, 1972, np. w postaci terminologii, zarówno naukowej jak i potocznej, a także na bazie etnicznej: w odniesieniu do tej ostatniej zob. np. Castetter, 1944; Levi-Strauss, 1966; Berlin, 1992; Cotton, 1996; Hunn, 2007) są: źródła biotyczne (obejmujące cały bios występujący na nośniku ziemskim), źródła abiotyczne (fizyko-chemiczne, np. edaficzne (zob. np. Krebs, 2008) i klimatyczne), źródła psycho-fizyczne (obejmujące wszelkie stany i procesy psychiczne i fizyczne człowieka), źródła społeczne (obejmujące wszelkie stany i procesy społeczne człowieka).

3. Co z tego wynika dla ekolingwistyki?

Postulowany powyżej cztero-stopniowy model CH ma bezpośrednie zastosowanie w odniesieniu do zjawiska zachowania (ang. *sustainability, maintenance*) języka jako systemu komunikacyjnego człowieka jak i każdego języka naturalnego. Ma więc bezpośrednie odniesienie do ekologii języka (ang. *language ecology*), w tym niezwykle ważnego dla przeżywalności języka jako takiego jak i poszczególnych języków zjawiska różnorodności językowej (ang. *language diversity*) i jej oceny. W szczególności model powyższy, w najogólniejszym zarysie zakładający gatunkową nieodzowność i nieuchronność języka, może posłużyć do badania i oceny następujących zjawisk: zasobów językowych poszczególnych wspólnot kulturowo-językowo-komunikacyjnych (w tym np. różnych i powiązanych z sobą wspólnot obserwacyjno-epistemologicznych), zasobów kulturowo-językowo-komunikacyjnych poszczególnych komunikatorów, zarządzania tymi zasobami w różnych skalach (np. w skali grupy etnicznej, grupy zawodowej lub na poziomie pojedynczego komunikatora), zjawiska dobrostanu komunikacyjnego (ang. *communicative wellbeing*) danej wspólnoty kulturowo-językowo-komunikacyjnej i/lub pojedynczego komunikatora, stopnia konserwacji zasobów

językowo-komunikacyjnych w określonym habitacie kulturowo-językowo-komunikacyjnym, czy wreszcie określenia warunków środowiskowych koniecznych dla utrzymania ogólnie-ekologicznej podstawy dla ‘życia języka naturalnego’ (ang. *ecological support for the life of natural language*) jako głównego habitatu człowieka.

Bibliografia

- Berlin, B. (1992). *Ethnobiological classification: principles of categorization of plants and animals in traditional societies*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Cardona, G. (1976/1997). *Panini: a survey of research*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited.
- Castetter, E.F. (1944). “The domain of ethnobiology”, *The American Naturalist* 78.774, 158-170.
- Cotton, C.M. (1996). *Ethnobotany: principles and applications*. New York: John Wiley and Sons.
- Cranefield, P.F. (1970). „On the origin of the phrase *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*”. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 25, 77-80.
- Eberhard, D.M., G.F. Simons i C.F. Fennig. (red.). (2023). *Ethnologue: languages of the world*. Wyd. 26. Dallas, TX: SIL International.
- Gibson, J.J. (1966). *The senses considered as perceptual systems*. Boston: Houghton Mifflin.
- Gołąb, Z., A. Heinz i K. Polański. (1968). *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa: PWN.
- Hetherington, N.S. (red.). (1993/2014). *Encyclopedia of cosmology (Routledge revivals): historical, philosophical, and scientific foundations of modern cosmology*. London: Routledge Chapman Hall.
- Hoffman, D.D. (2009). „The interface theory of perception: natural selection drives true perception to swift extinction”. W: Dickinson, S., M. Tarr, A. Leonardis i B. Schiele. (red.). *Object categorization: computer and human vision perspectives*. 148-265. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman, D.D. (2019). *The case against reality: why evolution hid the truth from our eyes*. New York: W.W. Norton.
- Hoskin, M. (1996). *The Cambridge illustrated history of astronomy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hunn, E. (2007). „Ethnobiology in four phases”. *Journal of Ethnobiology* 27(1), 1-10.
- Kosko, B. (1990). „Fuzziness vs probability”. *International Journal of General Systems* 17, 211-240.
- Krebs, C. (2008). *Ecology: the experimental analysis of distribution and abundance*. Boston: Addison Wesley.
- Levi-Strauss, C. (1966). *The savage mind*. London: Weindenfeld and Nicolson.
- Lindley, D.V. (1987). „The probability approach to the treatment of uncertainty in artificial intelligence and expert systems”. *Statistical Science* 2(1), 17-24.
- Lockwood, D.G. (1972). *Introduction to stratificational linguistics*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Maoz, D. (2016). *Astrophysics in a nutshell*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Mejor, M. (2000/2004). *Sanskryt*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Ottenheimer, H.J. (2009). *The anthropology of language: an introduction to linguistic anthropology*. Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Puppel, S. (2022). *Habent sua fata linguae (czyli szkic o tym, że wszyscy mamy język, że ‘mieszkamy’ w nim i co się z nim dzieje)*. Scripta de Communicatione Posnaniensi. Tom X: Prace Naukowe Zakładu Ekolingwistyki i Komunikologii UAM. Poznań.

- Sapir, E. (1985). *Selected writings in language, culture and personality*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Schacter, D.L., D.T. Gilbert i D.M. Wegner. (2011). *Psychology*. New York: Worth Publishing.
- Whorf, B.L. (1956). *Language, thought, and reality. Selected writings of Benjamin Lee Whorf* (edited by J.B. Carroll). Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, culture and cognition: universal human concepts in culture-specific configurations*. Oxford: Oxford University Press.
- Zadeh, L.A. (1965). „Fuzzy sets”. *Information and Control* 8, 338-353.